nem döntötte el, elkönyvelje-e helyzetét vereségnek, vagy dühösen visszavonuljon, s bevágja maga mögött az ajtót. Igazi életeleme a harc. Ellenszegül a főinkvizítornak is, megmutatja erejét, s egy pillanatra törvényen kívüliségét.

Akikkel szemben áll, vagy használhatatlan lakájok, vagy nincsenek vele azonos súlycsoportban. Fia „taknyos kölyök" mellette. Posa naiv álmodozó. S a nők mintha nem is nagyon létezné-nek ebben a kietlen, rideg magányban: feleségéhez is csak hiúságból köti a kötelék.

Ritka kidolgozott alakítást látunk. Még a színész intonációját is tanítani lehetne. „Királyi díszt adjatok rá!" - üvölti udvarának, a trónörököst becsmérelve s ebben az egy mondatban benne van az egész dráma; hatalomféltés és bosszú, gyűlöletes gúny, lenézés, félelem, irónia. Fülöp király alakja mindenkinél magasabban áll előttünk.

Az egyes színészi alakítások Szinetár átgondolt rendezői koncepciójának szolgálatában állnak, erényeik, gyengéik részben ebből adódnak. Hegedűs D. Géza Carlosa robbanó szenvedéllyel, indulatosan játssza végig szerepét, majdnem végig azonos hőfokon: a jellem változásának bemutatására nem marad ereje. Így viszont a személyiség ama nagyszabású belső elmozdulásával marad adós, ahogy a szerelem tüzében megtisztulva, s a rá testált feladat súlyát megérezve érik gyerekemberből férfivá. Utolsó jelenete, a királynővel való találkozása viszont már az érett s a feladathoz felnőtt, izzó szenvedélyű és lefojtott erejű politikust mutatja. Lukács Sándor Posája talányosan és kissé lágyan, a rendezői gondolat keretein belül pontosan vesz részt a játékban. ő is akkor válik szuggesztívvé, ha a király feszültséget teremtő erejével kerül szembe.

A női szereplők korántsem kapnak hálás szerepet a drámában, s az előadásban sem partnerei Fülöpnek : csak asszisztálnak a király sakkjátszmája közben. Hernádi Judit még így is megvillant egy-egy ironikus-önironikus jellemvonást, bár ez az álmatag, nagyszívű hercegnő nem az ő fanyarabb alkatára van szabva. Így csak komédiai erejét tudja megmutatni. Bánsági Ildikó méltóság-teljesen szép, tiszteletet parancsoló Erzsébet királynő. Szenvtelenségén csak ritka indulatai törnek át. Carlostól búcsúzva finom eszközökkel állítja elénk a lefojtott szenvedélyű asszony s uralkodói feleség mély belső drámáját.

A hatásosan kivitelezett előadás valamennyi színészi alakításáról nem szólhatunk részletezően. Bács Ferenc félelmetes főinkvizítorát mégis ki kell emelnünk: az előadás egyik legerősebb karakterét s jelenetét állította elénk.

E klasszicizálóan visszafogott, mégis látványos és hatásos előadás azzal jut legmesszebbre, hogy nem akar több lenni, mint amit e nemes veretű dráma immanens tartalmai elbírnak. Láthattuk: Szinetár rendezőként mindvégig erőteljesen volt jelen, darabértelmezése mégsem vált öncélúvá, hamisan aktualizálóvá. Fülöp király alakjának s egy hatalmi patthelyzet belső természetrajzának megragadásában remekelt igazán, modern figurát, s igencsak huszadik *szá*zadi szituációsort teremtve.

A látvány, a színpadkép megformálása jól illeszkedett az előadás klasszicizáló felfogásához. Fehér Miklós forgószínpadra épített szobadíszletei egyszerre kívülről és belülről adtak bepillantást a hatalmi intrikák kulisszáiba. Jánoskuti Márta jelmezei önmagukban is kor-hűen pompázatosak és látványosak voltak: bár mindvégig tudtuk, kortársaink, akik hordják őket.

Friedrich Schiller: Don Carlos (Vígszínház)

Fordította: Vas István. *Díszlet:* Fehér Miklós. *Jelmez:* Jánoskuti Márta. *Rendező:* Szinetár Miklós m. v.

Szereplők: Szilágyi Tibor, Bánsági Ildikó, Hegedűs D. Géza, *Kiss* László f. h., Tanay Bella, Simon Mari, Hernádi Judit, Lukács Sándor, Huszár László, Kenderesi Tibor, Deák Sándor, Fonyó József, Miklósy György, Bács Ferenc, Várnagy Zoltán f. h., Schile Péter.

A következő számaink tartalmából:

György Péter:
A történelemsúlytotta ember

Vinkó József:
Megnyitjuk a vénát!

Szeredás András:
Történelmi lecke

Ézsiás Erzsébet:
A Tóték Iasiban

Berkes Erzsébet:
Színház a Bega-parton

BÉCSY TAMÁS

A III. Richárd - eredményekkel, lehetőségekkel

A József Attila Színházban bemutatott *III Richárd* köztudottan Shakespeare talán legnehezebben eljátszható drámája. Ennek okai sokfélék. A feudális rend szerint Gloster hercege előtt nyolc jogos trónörökös áll; vagyis ahhoz, hogy III. Richárd király lehessen, nyolc ember-nek kell eltűnnie. Közülük kettőt már az előző drámában megölt, egy meghal ebben a drámában, ötöt pedig megölet. Hogyan lehet ezt a gyilkosságsorozatot hihetővé tenni, hiteles lehet-e a szín-padon, hogy Gloster hercege mindezt véghezviszi, amikor többen tudják róla, hogy elvetemült gazember? Megérthető-e, sőt: érzelmileg elviselhető-e a feudális házasságkötések módjának-mikéntjének ismerete nélkül - pusztán pszichológiai okokból -, hogy egy herceg özvegye saját férje koporsója mellett rááll egy újabb házasságra, méghozzá éppen imádott férjének gyilkosával? Hitelt érdemlően eljátszható-e, hogy három nő vetélkedik - mondva mindegyikük csak a magáét -, melyikük szerencsétlensége és szenvedése a legnagyobb? És ezek-kel a kérdésekkel még korántsem értünk a végére az azon nehézségekre való utalásoknak, amelyek e mű eljátszásának buktatói.

Szlávik István díszletében az oldal-falak fémlemezekből készültek. Már ezzel érzékeltetik a benne lévő világ ridegségét, keménységét, sőt kegyetlenségét is. A szín közepén-mélyén trónszék lát-ható, Gloster célja, amelyen most még bátyja, IV. Edward ül. A fémfalakról később kiderül, hogy betolhatók és be-hajlíthatók, mint egy vasmarok.

Iglódi István rendezésében az első jelenet nem ebből a drámából való. A *VI. Henrik* III. részének zárójelenete nyitja itt az eseményeket, amelyben IV. Edward győzelmének örömére mai jellegű „fogadást" ad, pezsgővel. Nemcsak azt ünnepli, hogy „Trónján ülünk hát újra Angliának", hanem - ismervén rokonainak titkos dinamizmusait - békeünnepet rendez öccsei, valamint felesége, Erzsébet és gyermekei között. Azt reméli, az ölelés és a csók meghozza köztük a békét. A „fogadásról" Gloster, a

Shakespeare: III. Richárd (József Attila Színház). Andorai Péter (Richárd) és Káldi Nóra (Lady **Anna)**

leendő dúvad, elkésik, és csörtetve, bottal bicegve siet be, az otromba csörtetéssel mintegy megtörve ezt a látszatbékét is.

A VI. Henrikből átvett jelenet igen szerencsés indítás. A most újra trónra került IV. Edwardot játszó Makay Sándor láthatóan erőlteti a felesége és gyermekei, valamint öccse és az udvari emberek közötti szeretetet; ám megelégszik ennek látszatával. A király másik öccsét - Gloster ifjabb bátyját, Clarence herceget - játszó Tolnai Miklós és a Buckingham herceget alakító Bánffy *György* igen jól érzékeltetik, hogy a békesség részükről egyáltalán nem komoly. Az előadás tehát azzal a jelentéssel indul, hogy az ellentétek elsimítása csak látszólagos, a mélyben ott munkálnak az érdekellentétek; továbbá azzal, hogy a csak így - csókkal-öleléssel demonstrált béke mit sem ér.

Gloster, a leendő III. Richárd ezután jelenti be, hogy az „ily fuvolázó békekorban" nem tehet mást, mint hogy elhatározza, gazember lesz. Vagyis: gyilkosságsorozattal szerzi meg a trónt.

Látható, hogy már ebben a monológban a dráma világszerűségét tekintve egyaránt fontosként, lényegesként jelenik meg a korszak, a környezet és Gloster benső dinamizmusa.

Először nézzük, milyennek látjuk ennek az előadásnak Glosterét. Bőven köztudott a szakirodalom egy tekintélyes részének az a megállapítása, mi-szerint Gloster „intellektuális bűnöző", aki igen nagy okossága, ravaszsága, a hatalom helyein szokásos intrikákban való nagyfokú jártassága révén éri el, hogy a trónig vezető úton előtte állók „kihulljanak" a sorból. lglódi István rendezése és Andorai Péter játéka azt a manipulációt akarják érvényre juttatni, amelynek a segítségével Gloster eléri célját. A szándék jól látható, megvalósítása azonban nem elég jó színvonalú.

Andorai Péter a híres „úgy döntöttem, hogy gazember leszek" részletet is egyszerűen, szenvedélymentesen mond-ja, miként az egész monológot, azonban nem érzékelteti kellően a hallatlanul éles észt és okosságot; miként később azt a félelmetes képességet sem, amelylyel Gloster egy gyors szempillantás alatt halálbiztosan felismeri, hogyan használhatja fel a maga számára az adott alakokat és helyzeteket. Iglódi és Andorai Glostert szenvedélymentesnek lát-tatja. Így inkább azoknak a tulajdonságoknak a hiánya révén éri el Gloster a maga célját, amelyek környezetének tagjait akként vezérlik, hogy az ő bábjai lehessenek. Nem ragadja el sem naivitással párosult önelégültsége, mint Hastingset, sem vak bizalma, mint Buckinghamet; a szenvedélyek sem tépik, mint Margitot, annak a királynak az özvegyét, akit még az előző drámában ölt meg; és oly nagyfokú hiúság sem mozgatja, mint Lady Annát, hogy ez térítse el céljától. Igy, a környezetének tagjaiban meglevő tulajdonságoknak a benne lévő hiánya teszi ezt a Glostert képessé a cél elérésére, s kevésbé valamely tulajdonságoknak benne meglévő volta. Ezért alakítása jó, de viszonylag jó; legfőképpen azonban mindezek ellenére a nagyfokú intellektualitás hiánya miatt jó csak viszonylag. A nagyfokú intellektualitás hiánya a döntő csata előtti éjszakai jelenetben válik egyértelműen leleplezővé. Ekkor mondja, hogy most „Valahogy nem oly éles az eszem, / S nem oly elszánt a lelkem, mint szokott". Az ekkori benső állapot azért nem érződik Richárd sorsát megpecsételőnek, vagy a rettenetes gyilkosságsorozat után természetesen bekövetkező pszichikai állapotnak, mert az előzőekben nem érzékeltük eléggé a borotvaéles észt és a végsőkig elszánt lelket.

A lélek elszántságának a megmutatásával maradt adós a Lady Annával való híres-hírhedett jelenetben is. Itt Gloster a női hiúságra épít; igaz, a szokottnál összehasonlíthatatlanabbul nyíltabban és szemérmetlen vakmerőséggel számít sikerre ezzel a közhellyel. Am ebben a helyzetben csak akkor győzhet, ha a lélek végtelenül elszánt; és épp ez hiányzik ekkor.

A híres monológ és ezen jelenet között két másik jelenet van. Az elsőben találkozik Clarence bátyjával, amint az ő intrikái miatt a börtönbe viszik; a másodikban a börtönből épp most szabadult Hastingset nyeri meg a maga céljaihoz. Gloster mindkettőnek szerepet játszik; Clarence-nek a megértő, segíteni akaró testvért; Hastingsnek pedig igazat hazudik. Azt, hogy nekik közös ellenségük van, ami igaz; ám Hastingsnek Edward azért ellensége, mert börtönbe csukatta, neki meg azért, mert a trónon ül. Andorai Péter alakítása ezen két, álcázó és szerepjátszó jelenetben azért jó, mert amikor hazudik, nem adja tudtára a nézőknek külön színészi jelekkel, hogy hazudik. De ismét csak viszonylag jó, mert nem mutat különbséget a hazugság kétféle tartalma, mint kétféle életjelenség között. Ezekben a jelenetekben még azért is csak viszonylag jó, mert - mint majdnem minden szerepjátszásában - a valódi tartalmat és szándékot ifjúi lelkesedéssel álcázza, a kamaszoknál szokásos, kissé érzelmes odaadással. Hastingsszel való jelenetének elején hiányzik annak a képességnek a megmutatása, amellyel egy pillanat alatt felismeri a helyzet lehetőségeit.

Lady Anna elcsábítása után hangzanak el a következő mondatok: „Kértek már asszonyt ilyen hangulatban? / Nyertek már asszonyt ilyen hangulatban?" Ezek és a monológ ezt követő mondatai lehetőséget adnak a Glostert játszó színésznek arra, hogy megjelenítse-megérzékítse Gloster benső világának alapvető dinamizmusát: miért teszi mindezt? - önmaga dühödt indulataiból, mérhetetlen hatalomvágyból, önerejének cinikus és romlott kipróbálásából, netán démoniságból? Ennek a monológnak a „Hát elfelejtette már jó urát ..." mon-

adattal kezdődő részében megmutathatja a „fuvolázó" kor embereihez való viszonyát azzal, amilyen viszonyt felmutatóan beszél Lady Anna viselkedéséről, arról, hogy erős és bölcs ifjú urát egy pillanat alatt elhagyta. Történhetne utalás arra, hogy az ily fuvolázó békekorban a nagyon magas intellektus azért dobja el a felelősségérzetet, mert a korszak kínálja ezt neki, itt és ekkor érdemes gazembernek lenni. Sajnos, Andorai Péter nem él az egyik lehetőséggel sem; ismét csak semleges ésszerűséggel mondja a szöveget.

Van a drámában egy jelenet, amely hasonló ehhez abban a tekintetben, hogy meg lehet mutatni Gloster valódi vezérlőerejét. Ez pedig az, amikor először jelenik meg koronával a fején, amikor célba ért. Iglódi István rendezése hagy is egy pillanatot erre, Richárdot először egyedül látjuk így. A színész által közvetített magatartás révén megláthatnánk a már Richárddá lett Gloster bensejét. Andorai Péter elsieti és jellegtelenné teszi ezt a jelenetet, hogy utána már jól kifejezze a szöveg hordozta aggályát, miszerint él még a jogos trónörökös.

Milyen ebben az előadásban Gloster környezete? Igen jó, talán az előadás legjobb alakítása Káldi Nóráé Lady Anna alakjában. Férje halála miatt, annak gyilkosával szemben érzett gyűlölete hiteles. Elcsábulását alakja nagymérvű női hiúságából eredezteti, s ezt két futó mosollyal jelzi, amikor Gloster erre vonatkozó szavait halljuk. Vagyis Káldi Nóra nem az üres ostobát játssza, akinek férje halála miatti jajongása és gyilkosával szembeni gyűlölete merő konvenció csak; Glosterben nem is a férfi fogja meg, aki életében talán először mond neki érzékiségét megszólító szavakat, amiket valószínűleg nem kapott meg a „szent testtől", az „angyali" férfitól. Atkozódó gyűlölete nem is az a már meglévő erős, a „succubushoz" vonzó kötelék, amely meghallván az „ördög" szavait, az el-csábulás talajává változik át. Nem szabad elfelejtenünk ugyanis, hogy Lady Anna ugyan azért téteti le a koporsót, hogy férje halálán jajongjon, de szavainak túl-nyomó többségét a Gloster elleni gyűlölet kifejezésére fordítja. Káldi Nóra Annája a szépségére hiú nagyon, s ha annyira az, hogy Gloster ezzel fogja meg, alakítása azzal mélyülne, ha a Gloster elleni gyűlölet szavainak felhangjába beleszőné, hogy férje meggyilkolásával vele történt igen nagy méltánytalanság. Erre utal azonban a második jelenetében, amikor már a Richárddal kötendő esküvőjére megy. Hangsúlyozottan szép ruhában, leeresztett hajjal és magatartásával jeleníti ezt meg; s már élete végét jelzi azzal, hogy bizony rádöbbent, elcsábulását hiúságának köszönheti.

A dráma további három női alakja helyzetének a magva lényegében azonos: a véres dúlások ezen időszakában férjeiket, fiaikat ölik le. Margit egykor királyné volt, férjét Gloster ölte meg; Erzsébet a dráma kezdetén királyné, férje meghal, fiait Gloster öleti meg; a Hercegné elveszti két fiát - Edwardot és Clarence-t - a harmadik pedig a gyilkos varangy, Gloster. A kor általános keserve, kínja az ő egyéni helyzetükön keresztül kap hangot a drámában; mi-ként még a tehetetlen gyűlölet átkait Margit jóslataiban.

Margitot Szemes Mari játssza a kelleténél kissé patetikusabban, s ezzel ezt a játékstílust is behozza az előadásba. Margitja állandóan egy szinten, az izzó, lávaszerűen kiömlő gyűlölet hőfokán létezik e világban. Ez az azonos szinten levő átkozódás és gyűlölet az írott szövegben hiteles; élő alakban való megjelenítésekor azonban változatait kellene-lehetné látnunk. Szemes Mari Margitja inkább patetikusan gyűlölködő, s kevésbé erőteljesen sistergő. Más stílust mutatott fel Bakó Márta a Hercegné szerepében, amely feltehetően nem is illik színészi alkatához. Azt érzékelteti, hogy alakja bensejében már lecsendesedtek az érzel-mi viharok, fiának szörnyűségeit már inkább csak tudja, de nem égeti. Ezzel persze súlytalanná tette egy kissé *azt a* megrendítő tényt, hogy utálni és gyűlöl-ni kell fiát, mivel az szörnyeteg.

Galambos Erzsi játssza Erzsébet királynét, s szerepének nagy íve van. Nagy magasságból, szerencséből jut kínokba és nagy szerencsétlenségbe férje halála és fiainak leölése miatt. Galambos Erzsi alakítása az első jelenetekben nem hordozta azt a jelentést - legfeljebb csak néha a széles, tárt karok gesztusával -, hogy élvezi hatalmi helyzetét, hogy boldog abban. Mintha már itt és ekkor a színésznő - és nem alakja - a jövendő sorshelyzet megmutatására készült volna. Ezért Erzsébete az első jelenetekben meglehetősen jellegtelen. Margit, a Hercegné és az Erzsébet közötti jelenet a három színésznő háromféle játékstílusa miatt meglehetősen szétesett; a panaszokjajok önmagukba hulltak vissza, s nem jelent meg általuk a kor általános jajkiáltása. Galambos Erzsi Erzsébete volt itt a leghalványabb, *hogy* azután igen magas művészi teljesítményt nyújtson a Richárddal való jelenetében. Igen széles érzelmi, gondolati és magatartásbeli skálát jár be, amikor Richárd arra akarja rávenni, beszélje rá lányát a vele való házasságkötésre. A gyűlöletnek most már felszabadult - hisz nincs veszteni-valója -, merész kimondásától az okos színlelésig, a nyílt utálattól Richárd kérésének a teljesítés ígéretét hordozó fel-hangjaiig - amelyben még az egyértelmű elutasítás is megjelenik - és az igazi

Harkányi Endre (Lord Stanley), Szemes Mari (Margit királynő) és Andorai Péter (Richárd)

erőig igen sok mindent formál itt meg. Halványan még azt is érzékeltette, amit lglódi István rendezése nem, hogy tudniillik ez a jelenet variációja a Gloster Lady Anna jelenetnek. Vagyis Galambos Erzsi ekkor nemcsak alakjának, hanem egy kicsit a drámának az erővonalait is megmutatta.

A mű gondolati szerkezetében e három nőalaknak három férfi felel meg. Bennük nem a korszak kínjai-gyötrelmei csapódnak le, hiszen ők aktívan élnek a kor véres dinamizmusaiban, s ki akarják azokat használni. Közülük kettő rajtaveszt a játékon, egy pedig - mai szóval túlélő lesz.

Az egész előadásnak a színészi alakítások szempontjából egyik legfőbb ismérve a színészi stílusok különbözősége. A három férfi színész stílusát más tényezők teszik különbözővé, mint a három színésznőét. Horváth Sándor átélni igyekszik alakját, Hastingset, s így az alakról való jelentéseit-közléseit, a partnerek által eljátszott alakokhoz szólóan hozza meg és ezen a réven keresztül a közönséghez; Bánffy György és Harkányi Endre alakításaiknak jelentős részében közvetlenül szólnak a nézőkhöz.

Horváth Sándor nem úgy indítja Hastings alakját, amilyenné később formálja. Börtönből való szabadulásakor ezt mondja: „Sajnos, hogy elzárják a sasokat, S héják és kányák szabadon rabolnak". Horváth Sándor megjelenítésében Hastings magatartása ennek a mondatnak az elmondása közben az, hogy Hastings valóban sas. Holott egyáltalán nem az, Hastings csak önelégültségében hiszi ezt önmagáról. Horváth Sándor később pontosan megmutatja, hogy milyen valójában. Abban a jelenetben igazán kitűnő, amikor a towerbeli gyűlésre készülődik, ahol Edward gyermeke királlyá koronázásának idő-pontjáról kívánnak dönteni. Gloster és Buckingham azonban *már* eldöntötték, hogy Gloster lesz a király, s ha Hastings nem áll melléjük, végeznek vele. Horváth Sándor Hastingse ekkor tele van azzal az ostoba önbizalommal. és önelégültséggel, amely meggátolta, hogy észre-vegye, mi folyik körülötte, s amely miatt mikor pedig még figyelmeztetik is rá - nem törődik a reá váró veszéllyel. Kitűnő a towerbeli gyűlésen is, ahol végzetes önbizalma által kifejlődött tompasága csúcspontján van. Még mindig nem jön rá, miről van itt szó. Amikor élete utolsó pillanataiban rádöbben saját ostobaságára, Horváth Sándor Hastingse

Galambos Erzsi (Erzsébet királyné) és Andorai Péter (Richárd) Shakespeare tragédiájában (Iklády László felvételei)

nem eléggé mély; halála előtti pillanataiban azonban jól megmutatja alakja benső megnövekedését,

Bánffy György Buckinghamje és Harkányi Endre Stanleyje a nézőkkel közvetlenül közli figurájuk benső tartalmait az adott pillanatban. Amikor az imént említett towerbeli jelenetben Harkányi Endre Stanleyje deréktól elferdített testtel Gloster után siet, ezzel és arc-játékával jelezvén, Gloster mellé áll, hogy elkerülje Hastings sorsát, testének metakommunikációjával annyira közli, hogy csak kényszerből, élete megmentéséért cselekszik, amelynek alapján Glosternek azonnal ki. kellene végeztetnie. Ez a nem verbális jelentéssík közvetlenül a nézővel közli ezt, nem a partner által játszott alakhoz szól. Ugyanígy közöl alakja benső állapotairól jelentéseket Bánffy György. Legkirívóbban akkor, amikor Glosterrel eljátssza a komédiát: neki kell Glostert kérlelni, hogy engedje megkoronáztatni magát. Ebben a helyzetben. jelen vannak a londoni polgárok a polgármesterrel az élen. Mindannyian azért, hogy a Bibliát olvasó - a polgároknak kegyes arcot mutató - Glosrert kérleljék. A polgárokat a nézők testesítik meg: Buckingham a polgároknak szóló szövegeket egyenesen nekik mondja. Igy a nézőknek egyszerre kell nézőknek és londoni polgároknak lenniök. A lent ülők mint nézők pontosan tudják, hogy Buckingham komédiát játszik, s ezért teljesen fölösleges, hogy Bánffy György ezt nekik külön meg is mutassa. De ha a nézőtéren ülőkre a polgárok szerepét is ráruházzák, akkor Buckingham szerepjátszásának a megmuta-

tása igen nagy hiba. A polgárok semmiképpen nem állnak Gloster mellé, ha ilyennyire észrevehetően megmutatják nekik, hogy az egész kérlelés csak komédia. Az alakításnak a színészi magatartásban, a hanghordozásban, a gesztusokban van tehát olyan nem verbális, metakommunikatív közlésrétege és jelentése, amely nem szólhat a partnerekhez - és ezen az úton a közönséghez -, kiiktatva a partnerek által eljátszott alakokat. Am en-nek a színészi megoldásnak különös szabályai vannak. Először a partner által eljátszott alakot kényszeríti arra, hogy ezt ne vegye észre, noha mint X. Y. színész észreveheti. Másodszor a nézőt is belekényszeríti a játékba: a néző is elhiszi, hogy a partner által eljátszott alakok nem veszik észre. Az ezzel a meg-oldással közölt jelentések - mint itt, hogy most komédiát játszom - kétség-kívül az egyik színészi megoldásbeli mód-hoz tartoznak. Különösképpen magyar színészek körében, de általánosságban is. Önmagában végül nem hibáztatható, noha a színészt helyezi az előtérbe az általa eljátszott alak helyett. Ez a meg-oldási mód azonban - akár akarjatudja a megvalósítója, akár nem - elsősorban mondanivalót, ha tágan értelmezzük, világképet vagy világnézetet közöl, mert mindig külön jelentést közöl, s a szín-padi műalkotást kevésbé teszi műalkotás-beli életté. Ezek a megoldások stílus-törést jelentenek akkor, ha az adott elő-adásban a színészek másik része nem ezt a megoldásmódot választotta. Mint ahogy itt is csak Bánffy Györgynek és Harkányi Endrének vannak ilyenfajta megoldásai. Hiszen sem Glosternek, sem híveinek nem szabad észrevenniök - csak a közönségnek - azt a Harkányi Endre által megmutatott benső tartalmat, miszerint csak élete megmentése érdekében áll Gloster mellé; mint ahogy a polgároknak és a Lord Majornak sem, hogy Buckingham komédiázik, még-hozzá éppen az ő számukra. Hiszen ha a polgárok és a Lord Major észreveszik, mit sem ér az egész. Ezért Buckingham-nek nem lehet célja - csak Bánffy Györgynek - , hogy az alakítás ezen részét észrevegyék. Bánffy György nem is azt játssza el, hogy Buckingham rosszul játssza a komédiát. Magára a komédiázására hívja fel a figyelmet, arra tehát, amit a nézők amúgy is tudnak. Ennek a jelentésrétegnek az érvényre juttatása eb-ben az esetben a stílustörésen kívül azért hibás, mert a nézőket semmiképp nem avatja polgárokká, meghagyja őket nézőknek, akik mint nézők természete-sen elfogadják, hogy sem a Lord Major, sem Gloster nem veszik észre azt, amit ők realizálnak. Am ezáltal nem érik el azt a célt, hogy a nézőket - feléjük forduló szónoklatokkal polgárokká minősítsék. Harkányi Endre és Bánffy György ezen megoldásmódjai természetesen nemcsak ebben a két jelenetben ilyenek. A nézőknek közvetlenül szóló jelentések gyakoriságával nemcsak $_m$ás módon játszanak, mint a többiek, ha-nem a néző számára igen könnyen át-láthatóvá teszik alakjaik jellemét, ezzel pedig Gloster környezetének bonyolultságát egyszerűsítik.

A polgárokat becsapó, Glostert kér-lelő jelenet egyébként pontosan illene Iglódi István rendezői elképzelésének magjába: hiszen itt az egész előadás az emberek manipulálhatóságát igyekszik bizonyítani. Gloster-Richárd benső világának vezérlő dinamizmusai legfőbbikére is ezért kellett volna nagyobb hang-súlyt tenni. Ebben a drámában ugyanis valóban meg lehet mutatni az emberek manipulálhatóságát. Hiszen kit hiúsága, kit önelégültségből eredő ostobasága révén lehet manipulálni, kit - mint Buckinghamet - ragadozó hajlama, vagyis vagyongyűjtési szenvedélye, kit pedig szolgalelkűsége (például Catesby, Richárd egyértelmű kiszolgálója), kit túl-élni akaró vágya révén. Tehát ezek a tulajdonságok adnak lehetőséget a manipulációra. Iglódi István rendezésének majdnem minden pillanatában érezhető, hogy Glostert mint nagy manipulátort értelmezi. Azonban ez mégsem jutott tisztán érvényre. Ha ugyanis a környezetben ilyen élesen jelentek meg ezek a tulajdonságok - hiszen zömüket a nézőknek külön megmutatták -, amelyek révén manipulálhatók, akkor a manipulátornak nincs nehéz dolga. A rendezői koncepció akkor juthatna tisztábban érvényre - ami azt jelenti, hogy magas művészi színvonalon megvalósulóvá -, ha Andorai Péter Glosterét nem bizonyos karaktervonások hiánya tenné manipulátorrá - azoknak a hiánya, amelyek környezetének tagjaiban élve őket teszi manipulálhatóvá -, hanem ha ő lenne olyan magasan intellektuális, és benne a lélek oly elszánt, amellyel környezetét manipulálhatja. Úgy véljük, manapság különösen szükségünk lett volna meglátni, hogy a nyitó képben megjelenő akart-erőltetett békesség mitől, miért és hogyan dúlódik szét. Ha megláttuk volna, hogy Glostert, a „fuvolázó békekor ban" élő emberek hitványsága éppúgy teszik gazemberré, mint saját ördögi dinamizmusai, akkor derült volna fény igazán arra is, hogy az ily nagymérvű manipulációra a kor embereinek elerkölcstelenedett volta adott lehetőséget; és ki tudja: nem mondtak volna-e ezzel nagyon sokat. Megláthattuk volna azt is, hogy ez csak halvány lehetőséget teremt, amelyet mint halvány lehetőséget az abszolút fölényt biztosító nagy intellektus képes nemcsak határozott lehetőséggé, de gyakorlati „tereppé" változtatni ön-maga egyéni és becstelen céljainak az eléréséhez. Ha pedig Gloster ily nagyfokú intellektualitásból cselekedne, és néhol kissé fanyalogna önmaga tettei miatt - akár egészen enyhén - azért, mert csak így, a manipulációkkal és a gyilkosságokkal tud célt érni, hangsúlyt kapott volna az a ma egyáltalán nem elhanyagolható nagy felelősség, ami a magas intellektusú embereken nyugszik. A Glostert megformáló színész számára többször is nyílna lehetőség ennek megmutatására: a Lady Annával való jelenet utáni monológban Lady Anna viselkedésével kapcsolatban, majd Margit átkaikor, továbbá anyja szidalmait-becsmérléseit hallgatva. Ha nemcsak azt érzékelnénk, hogy itt egy közepes intellektusú manipulátor dolgozik, hanem olyan, akiben - épp az intellektus abszolút nagysága miatt - felfelcsillan az intellektualitás felelőssége - még ha ezt azonnal el is hessentené -, akkor egyfelől a mű mondani-valójának egyik igen határozott szegmentuma jutott volna határozottabban érvényre, másfelől a ma nézője, még a „kisember" nézője is kapott volna igen nagy figyelmeztetést.

De ne legyünk igazságtalanok: a manipulátort és a manipulációt így is érzékelhetjük, és ez a legfőbb érdeme az előadásnak. Kár, hogy nem bontották ki azokat a lehetőségeket és mélységeket, amelyek azért ebben az előadásban határozottan megvannak.

William Shakespeare: III. Richárd (József Attila Színház)

Fordította: Vas István. *Díszlet:* Szlávik István. *Jelmez:* Szakács Györgyi m. v. *Zene:* Orbán György. *Rendező:* Iglódi István.

Szereplők: Makay Sándor, Mártz Tibor f. h., Gieler Csaba, Tolnai Miklós, Andorai Péter, Rátóti Zoltán, Bánffy György, Horváth Sándor, Harkányi Endre, Láng József, Csernák Árpád, Tóth Máté, Kiss József f. h., Nagy Miklós, Kovács Titusz, Kránitz Lajos, Turgonyi Pál, Geréb Attila, Vogt Károly, Mihály Pál, Borbély László f. h., Budai István, Galambos Erzsi, Szemes Mari, Bakó Márta, Káldi Nóra, Kocsis Judit f. h.